

Părintele Dumitru Stăniloae – „clasic” al teologiei secolului XX și misiunea teologiei în Biserică și în societate*

Arhid. prof. dr. Ioan I. ICĂ Jr.

I

Părintele Dumitru Stăniloae – „clasic” al teologiei secolului XX

Opera părintelui Dumitru Stăniloae este, s-a spus pe drept cuvânt cu zece ani în urmă într-o celebrare similară celei de față, „o împlinire de excepție a teologiei românești din acest sfârșit de veac și de mileniu”, „o referință pentru multe generații de teologi de acum înainte”, întrucât prin ea „teologia românească a ajuns pe cel mai înalt pisc al său”¹. Simpla inventariere făcută cu acel prilej (pp. 16-67) a scrisului părintelui Dumitru Stăniloae în cele nouă decenii de asiduă creație și osteneți copleșește: 20 de cărți originale, 24 de volume de traduceri patristice², 275 de studii teologice, istorice și economice, 440 de articole de ziar în *Telegraful Român*, 17 eseuri în revista *Gândirea* sunt reperele cantitative ale unei opere uimitoare prin masivitate și diversitate. Chiar dacă, așa cum s-a spus tot atunci, „o evaluare a muncii acestui titan al teologiei românești contemporane e greu de făcut”, se poate vorbi cu siguranță de o „epocă Dumitru Stăniloae în teologia românească”, dar „o judecată obiectivă” asupra ei „o va face, cu timpul, istoria”³.

Câteva certitudini se degajă cu evidență deci încă de pe acum: cu opera părintelui Dumitru Stăniloae teologia ortodoxă românească a dobândit o figură

---

* Cuvântare ținută la Simpozionul Teologic Național, Durău, septembrie 2003.

¹ Pr. prof. D. Radu, *Persoană și Comuniune...*, p. 155.

² 12 ale *Filocaliei* românești, 8 în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”: 2 volume din operele Sfântului Maxim Mărturisitorul, 2 volume din operele Sfântului Atanasie cel Mare, 1 volum din operele Sfântului Grigorie al Nysei și 3 volume din operele Sfântului Chiril al Alexandriei, și 4 volume cu Lavsaiconul, Imnele Sfântului Simeon Noul Teolog, Cuvântările teologice ale Sfântului Grigorie Teologul și Operele complete ale Sfântului Dionisie Areopagitul.

³ Pr. prof. M. Păcurariu, *ibid.*, p. 13.

„clasică” de tip monumental, cu un impact nu doar național, ci și panortodox și ecumenic. S-a putut spune astfel fără exagerare că prin sinteza sa teologică – în al cărei centru se află, cum spuneam în 1993, trilogia: *Dogmatică - Spiritualitate - Liturghie* (1978, 1981, 1986)⁴ – părintele Dumitru Stăniloae ocupă în Ortodoxia actuală o poziție similară celei a unui K. Barth în protestantism și K. Rahner sau mai degrabă H. Urs von Balthasar în catolicism⁵. Părintele Dumitru Stăniloae este astfel nu numai un „titan al teologiei românești contemporane”, ci și un „clasic” al teologiei secolului XX, atât al celei panortodoxe, cât și ecumenice. Numele părintelui Dumitru Stăniloae se înscrie astfel definitiv alături de marii teologi ai generației sale: alături de catolicii H. de Lubac (1898-1991), H. Urs von Balthasar (1905-1988) și K. Rahner (1904-1984), alături de protestanții K. Barth (1886-1968), E. Brunner (1889-1966) și P. Tillich (1886-1965) și alături de ortodocșii G. Florovsky (1893-1979), Iustin Popovici (1894-1979) și Vl. Lossky (1903-1958).

Teologia Bisericii dintotdeauna și de pretutindeni este organizată după două axe constitutive, dar divergente, care-i oferă o structură bipolară, cruciformă. Ea este o reflecție, o explicare și o valorificare a misterului Revelației veșnice a lui Dumnezeu în Iisus Hristos Cel Întrupat, răstignit și Înviat, păstrat și celebrat în Scriptură, Tainele și Tradiția Bisericii, dar reflecția ei are în vedere necesitățile fiecărei generații și epoci istorice în parte. Teologia și teologii au ca atare o situație inconfortabilă fiind solicitați în permanență de exigențele contradictorii ale „identității” și „angajării” (*identity and involvement*), putând fie să accentueze identitatea religioasă permanentă a Bisericii, fie să se centreze pe implicarea în problemele concrete în continuă schimbare ale generațiilor contemporane lor. Teologiile axate pe identitate au o natură sapientială și mistică, o predilecție pentru trecut și discursul estetic, privilegiind continuitatea și spațialitatea, în timp ce teologiile axate pe implicare au o natură profetică și critică, privilegiind discontinuitățile și temporalitatea, cu accent pe prezent și viitor⁶. Aceasta pentru că teologia vie are o dublă responsabilitate față de Dumnezeu și Revelația Lui, și față de umanitate, față de transcendentă și imanentă, față de veșnicie și istorie, față de trecut, prezent și viitor. Sau, așa cum remarcabil sintetiza părintele Dumitru Stăniloae însuși în „introducerea” *Dogmaticii* lui: la modul ideal teologia vie a Bisericii trebuie să fie în același timp a) „apostolică și tradițională”, fidelă prin „credință” Revelației date în trecut și transmise în tradiție prin istorie; b) „contemporană cu fiecare epocă”, deschizându-se prin „iubire” oamenilor de acum și problemelor prezentului; și c) „profetică-eschatologică”, deschisă și deschizând prin „speranță” umanității perspectivele „viitorului” eschatologic inaugurat de Hristos prin Învierea Sa și promovând astfel mișcarea și progresul spiritual al omenirii spre desăvârșirea ei finală, metaistorică⁷.

Această schemă de natură ideală a structurii teologiei Bisericii se realizează însă în concretul devenirii istorice a societăților. Tot astfel și opera părintelui

⁴ *Ibid.*, p. XXVI.

⁵ † Kallistos Ware, *ibid.*, p. 118.

⁶ Cf. G. Lafont, *La Sagesse et la Prophetie. Modeles theologiques*, 1999.

⁷ Cf. *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, 1978, pp. 103-110.

Dumitru Stăniloae, ca și cea a contemporanilor săi menționați mai sus, este reflexul epocii sale, este o teologie a secolului XX. În toate confesiunile creștine, teologia secolului XX a fost marcată de un imens efort de autodefinire a identității proprii în prima parte a secolului, dublat de un efort similar de deschidere și implicare în problemele umanității și ale lumii, în a doua lui parte. Totul pe fundalul convulsiilor istorice care au marcat tragic istoria secolului XX, cu imense confruntări ale imperiilor, națiunilor și ideologiilor rivale din cele două războaie mondiale și a războiului rece care s-a încheiat abia în 1989. Cu costuri umane terifiante, Europa a trecut de la civilizația rurală la cea industrială și, foarte recent, informațională, a evoluat de la diviziune la unificare, de la confruntarea națiunilor și a blocurilor rivale (capitalism - comunism, liberalism - socialism, democrație - totalitarism), la convergență și construcția unei confederații europene în sânul unei civilizații globale și globalizate. În trecerea lor de la rural la industrial și în confruntarea cu ideologiile rivale, Bisericele și teologiile secolului XX s-au văzut confruntate, în prima jumătate a secolului XX, cu criza secularizării și a decreștinării avansate a societăților pe fondul progresului pozitivismului și materialismului, cu dilema și dezbateră culturală acută tradiționalism - occidentalism, creștinism - modernitate, ruralizare - urbanizare. Confruntate cu insuficiențele teologiei antropocentrice și liberale ale secolului XIX, marcată de clivajul iluminism - romantism, raționalism - pietism, în fața noilor ideologii ale modernității secularizate, teologiile creștine din prima jumătate a secolului XX au fost marcate toate, într-un context dominat încă de polemici confesionale și rivalități, prin recursul înnoitor „la izvoarele” specifice. Așa au apărut succesiv „teologia dialectică” protestantă, antiliberală, centrată pe primatul absolut al Cuvântului lui Dumnezeu, „noua teologie” catolică, antiscolastică, inspirată din mișcarea liturgică și patristică, și în anii '30-'40 teologia „neopatristică” ortodoxă. Toate aceste trei teologii au în comun refuzul atât al unui discurs scolastic abstract, cât și al unui pietism sentimental fără forme, și recursul comun la categoriile interpretative și resursele filosofiilor existențiale și personaliste (M. Buber, F. Ebner, M. Heidegger, L. Lavel, M. Blondel, L. Binswanger). Legată de redescoperirea teologiei Sfântului Grigorie Palama, a isihasmului și Filocaliei, teologia „neopatristică” și-a văzut formulat programul de către părintele G. Florovsky, la Primul Congres al Facultăților de Teologie Ortodoxe de la Atena (1936), în termenii „deconstrucției” „captivităților babilonice” a teologiei ortodoxe înfeudate, între secolele XVI-XIX, modelor intelectuale occidentale. Acest program va fi concretizat însă de trei mari teologi ortodocși: de părintele Iustin Popovici (*Dogmatica*, 3 vol., 1932, 1935, 1978; *Viețile Sfintilor*, 1972-1977), de Vl. Lossky (*Teologia mistică a Bisericii Răsăritene*, 1944) și de părintele Dumitru Stăniloae încă din anii '30. Creația sa teologică întinsă pe parcursul a șase decenii s-a desfășurat în două etape clar distincte: între anii 1930-1947, în condițiile de libertate din cadrul statului român unitar în accelerată modernizare, iar între anii 1948-1989, în condițiile dramatice de represiune, rezistență și supraviețuire spirituală din statul totalitar comunist care a împins România în bezna terorii, a foamei, frigului și fricii. Preocupările părintelui Dumitru Stăniloae au în centru definirea identității teologiei ortodoxe

(ca răspuns la problema „identității”) și a specificului Ortodoxiei românești (ca răspuns la problema „implicării”). În viziunea părintelui Dumitru Stăniloae, teologia ortodoxă autentică – distinctă de scolastica tomistă catolică și de biblicismul protestant, fie el și „dialectic” – nu poate ignora contribuția decisivă a Sfântului Grigorie Palama (1938) și a *Filocaliei* (1946-1948), a *Asceticii și misticii* (1947), ca o teologie a experienței lui Dumnezeu și o „antropologie a desăvârșirii”. Ea nu este nici discurs academic rigid (gen Androustos), nici speculație filosofică personală (gen Bulgakov sau Berdiaev ori L. Blaga, 1942), ci are o concentrație hristologică pentru că doar *în Iisus Hristos e restaurarea omului* (1943). Doar Iisus Hristos e cheia înțelegerii de sine a omului și a istoriei umane, ceea ce părintele Dumitru Stăniloae demonstrează plecând de la hristologia patristică maximiană, interpretată în categoriile filosofiei personaliste și existențiale. *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului și Sfânta Treime sau La început a fost iubirea* apărute în 1993 sunt și testamentul teologic al părintelui Dumitru Stăniloae.

Convingerea de origine romantică a părintelui Dumitru Stăniloae a fost apoi aceea a unei simbioze unice între *Ortodoxie și românism* (1939, 1992), mai exact între Ortodoxie și civilizația *rurală* românească care ar sta sub semnul unei sinteze unice între latinitate și Ortodoxie dominate – spre deosebire de raționalismul grec și misticismul slav – de echilibru între Dumnezeu și om, între Orient și Occident, și inspirate de motivul „personalismului comunitar”. „Persoana și comuniunea” în unitatea lor relațională și dialogică sunt de altfel cheia întregii viziuni teologice a părintelui Dumitru Stăniloae, oferind o perspectivă generoasă, deschisă și sintetică asupra existenței, evitând blocajul schematic în aspecte unilaterale și deschizând spre concret și viață. Ele sunt motorul sintezei creatoare a părintelui Dumitru Stăniloae cuprinsă în monumentală trilogie: *Dogmatică - Spiritualitate - Liturghie* (1978, 1981, 1986). Volumele acestei trilogii alcătuiesc un amplu și fastuos comentariu existențial și neopatristic al „experienței lui Dumnezeu” în dogmele, în mistica și Liturghia ortodoxe, o viziune despre om și cosmos în perspectiva dialogului spiritual infinit al omului cu Dumnezeu-Iubire al Comuniunii Treimice în Iisus Hristos Cel Întrupat și Înviat. Bogăția de aspecte, echilibrul abordării, forța sintetică a viziunii desfid orice rezumare și reprezintă o sursă de inspirație nesfârșită. Viziunea holistică și cosmică despre Hristos și umanitate se întregesc în anii sintezei, de după ieșirea din închisoare în 1963, cu deschideri prudente față de etica socială („slujire și proexistență”, „responsabilitate”) și față de ecumenismul modern (sub semnul unei „sobornicități deschise” ca depășire a confesionalismelor și contribuții concrete la soluționarea problemelor legate de „monofizismul” chalcedonian, „Filioque”-le catolic și „justificarea” reformată).

Receptarea teologiei părintelui Dumitru Stăniloae în cadrul teologiei românești va fi un proces constant și fără capăt. Pentru a fi autentică, aceasta nu se poate fixa retrospectiv și rapsodic pe simpla ei repetiție, ci trebuie să aibă curajul de a-i sesiza și limitele tipului de teologie asumat – sapiențial, nu profetic! – și cele ale epocii – secolul XX! – și de a-i aplica inspirația într-un context radical schimbat, racordând teologia la timpul actual și la exigențele lui. Iar acestea sunt

cu totul altele decât cele ale secolului XX („secolul extremelor”). Anul 1989 a adus cu sine nu sfârșitul parantezei comuniste și întoarcerea la firul întrerupt în 1948, ci intrarea și a României într-o nouă lume, dominată de cu totul alte paradigme: o lume a pluralismului și globalizării, a unificării și integrării europene și planetare și, mai presus de orice, o lume a unei gigantice mutații de civilizație. Toate acestea nu erau nici măcar bănuite atunci, nici de părintele Dumitru Stăniloae, nici de noi toți.

Father Dumitru Staniloae – a classic of the 20th century theology and the mission of theology in the Church and Society

The author of the study 'Father Dumitru Staniloae – a classic of the 20th century theology and the mission of theology in the Church and Society', Archdeacon Prof. Ioan I. Ica Jr. analyses the main aspects of the work of Father Dumitru Staniloae and its contribution for the 20th century theology. Its work is impressive as quantity and diversity (20 original books, 24 books of patristic translations, 275 theological studies, 440 journal articles etc.). But most of all the theology of Father Dumitru Staniloae is an 'exceptional fulfilment of the Orthodox Romanian theology' and a 'point of reference for many generations of theologians' in the future. His theological trilogy: Dogmatics, Spirituality, Liturgy embraces a great variety of themes and explores the core of the mystery of the Church: the Son of God incarnate for ourselves and for our salvation.